

**Викладач кафедри криміналістики та
судової експертології Харківського
національного університету
внутрішніх справ
Є.В. Зозуля**

Особливості огляду місця події при розслідуванні примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань вчинених групою осіб.

Проаналізовано тактику огляду місця події – одну із найбільш поширених слідчих (розшукових) дій при розслідуванні примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань вчинених групою осіб. Розкрито відповідні процесуальні, тактичні та психологічні їх особливості.

Ключові слова: тактика слідчих дій, огляд місця події, правовий статус.

Проанализирована тактика осмотра места происшествия – одну из самых распространенных следственных (розыскных) действий при расследовании принуждения к исполнению или неисполнения гражданско-правовых обязательств совершенных группой лиц. Раскрыты соответствующие процессуальные, тактические и психологические особенности.

Ключевые слова: тактика следственных действий, иностранцы, осмотр места происшествия, правовой статус.

Analyzed the tactics of inspection of the scene - one of the most common investigative (search) actions in the investigation of mercenary violent crimes committed. Revealed appropriate procedural, tactical and psychological peculiarities of them. Keywords: investigation tactics, foreigners examination of the events legal status.

Злочинність на території нашої держави завжди викликала стурбованість й прискіпливу увагу правоохоронців. Однак останнім часом

набула значного загострення криміногенна ситуація щодо злочинності, й саме щодо вчинення останніми корисливих насильницьких злочинів. Зокрема, у 2017 році виявлено 255 фактів вчинення групами осіб злочинів на території України, що на 54, або 21,1 % більше, ніж за 2016 рік. Найбільше таких випадків зафіксовано в місті Києві – 87, Одеській – 45 та Харківській – 20 областях. У місті Києві зареєстровано на 17 або 19,5 % таких випадків більше порівняно з минулим роком. У процесі дослідження виявлено, що в 2015 році іноземці на території України вчинили 176 злочинів проти власності, 35 – проти особи, 10 – ДТП, 12 – незаконних заволодінь транспортним засобом та ін. © Шикоряк М. М., 2016 Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. Вип. 1 (3) 2016 148

Феномен корисливої насильницької злочинності був предметом дослідження вчених із різних галузей права, адже традиційно така група злочинів є найчисельнішою і становить значну суспільну загрозу. На думку В. В. Тіщенка, однією з міжвидових методик, що підлягає науковій розробці, є методика розслідування корисливо-насильницьких злочинів. До цієї категорії злочинів відносять: бандитизм (ст. 257 КК України), грабежі (ст. 186 КК), розбої (ст. 187 КК), у т.ч. поєднані із вбивством (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК), вимагання (ст. 189 КК), викрадення і вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів (ч. 3 ст. 262 КК), наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів (ч. 2 і 3 ст. 308 КК), вчинені із застосуванням відповідних форм насильства. Названі злочини об'єднує рядом загальних ознак за цілями, мотивами і об'єктами посягань, а також способами їх здійснення, що характеризуються застосуванням чи погрозою застосування насильства. Можна виявити і спільне у закономірностях утворення, виявлення та дослідження слідів таких злочинів, інших елементів їх криміналістичної характеристики, а, отже, і в методах їх розслідування [2, с. 6]. Різні питання методики розслідування корисливих насильницьких злочинів розкрито у роботах В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, В. Я. Горбачевського, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. Г. Лукашевича, В. В. Тіщенка, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура та інших учених. Водночас зауважимо, що злочинність іноземців недостатньо досліджена з криміналістичного погляду. Окремі аспекти проблематики висвітлено у працях О. А. Калганової, П. Г. Назаренка, Ю. М. Черноус, В. С. Філашкіна. У зв'язку з цим розглянемо більш детально особливості формування криміналістичної методики розслідуванні примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань

вчинених групою осіб. Отже, завданням огляду місця події у кримінальному провадженні за участю є дослідження матеріальної обстановки місця події внаслідок безпосереднього особистого її сприйняття слідчим, прокурором чи іншими учасниками огляду з метою виявлення, фіксації та вилучення різних слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, з'ясування механізму події та інших обставин, що мають значення для справи, за умови дотримання правового статусу громадян, залучених до проведення такої слідчої (розшукової) дії. Особливість дотримання правового статусу полягає в залученні більш широкого кола учасників при проведенні огляду місця події. Насамперед безпосереднім суб'єктом проведення огляду місця події є слідчий органу досудового розслідування, що несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій (ст. 40 КПК України). Згідно зі ст. 38 КПК України, органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є: 1) слідчі підрозділи: а) органи внутрішніх справ; б) органи безпеки; в) органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органи державного бюро розслідувань; 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України. Також, згідно зі ст. 41 КПК, за письмовим дорученням слідчого, прокурора, проведення огляду може здійснюватися співробітниками оперативних підрозділів (органів внутрішніх справ, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України). Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. Вип. 1 (3) 2016 151 У багатьох випадках під час огляду доцільна участь прокурора, адже згідно зі ст. 36 КПК, прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Для вирішення цього питання та прийняття на практиці правильного рішення необхідно керуватися умовами, які характеризують конкретну слідчу ситуацію. Так, участь прокурора доцільна, якщо мова йде про огляд приміщення, у якому вчинено тяжкий злочин, або коли при огляді може виникнути необхідність у проникненні в приміщення, які займає дипломатичний представник, огляді предметів його особистого користування й автотранспорту. Прокурор, виходячи із слідчої ситуації, може й самостійно провести огляд місця події – відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК. Під час огляду місця події увага учасників спрямовується на виявлення, вилучення та дослідження об'єктів, які

причинно пов'язані з подією злочину, можуть бути визнані речовими доказами (ст. 98 КПК). Вирішення вказаних завдань значною мірою покладається на інспектора криміналіста, інших спеціалістів. Важлива роль у техніко-криміналістичному та судово-експертному забезпеченню вказаної діяльності відводиться Експертній службі МВС України. Відповідно до Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого Наказом МВС України № 1343 від 3 листопада 2015 року [6], основними завдання Експертної служби МВС є: здійснення судово-експертної діяльності; забезпечення залучення працівників Експертної служби МВС до досудового розслідування та судового розгляду; забезпечення функціонування обліку знарядь кримінальних правопорушень та інших об'єктів; забезпечення функціонування інформаційно-пошукових систем та ін. Стосовно цього важливими є положення Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі у проведенні огляду місця події, затвердженій Наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339 [7]. Такий документ передбачає, що при вчиненні окремих злочинів корисливо насильницької спрямованості, а саме: вбивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого із застосуванням вогнепальної зброї; розбійного нападу із застосуванням вогнепальної зброї з постраждалими особами; згвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки та ін., спеціалізована пересувна лабораторія Експертної служби МВС може залучатися до участі у проведенні ОМП у кримінальному провадженні за письмовим (як виняток, за усним з подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки. При підготовці до огляду місця події відносно іноземців, а також у приміщеннях дипломатичних представництв і приміщеннях інших, прирівняних до них організацій, необхідно вирішити питання про залучення для участі в такій слідчій (розшуковій) дії захисника (ст. 45 КПК), перекладача (ст. 68 КПК), спеціаліста (ст. 71 КПК), осіб, яких доцільно запросити понятими (ч. 7 ст. 223 КПК) представника дипломатичної або консульської установи держави, громадянином якої є іноземець (ч. 6 ст. 42, ч. 3 ст. 581 КПК). Окрему увагу під час підготовки та проведення огляду місця події відносно громадян потрібно приділити з'ясуванню питання щодо володіння ними мовою кримінального провадження (ст. 29 КПК), необхідності залучення перекладача. Крім того, якщо такі особи не

Міжнародний юридичний вісник:
збірник наукових праць Національного університету державної податкової

служби України. Вип. 1 (3) 2016 152 володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження – з моменту встановлення цього факту обов'язковою є участь захисника (ст. 52 КПК). Слідчий повинен запросити перекладача, виходячи з даних про громадянство і національність, а також з урахуванням бажання особи свідчити рідною або іншою мовою, якою володіє досконало. Об'єкти за умов огляду за участю учасників групи переважно є типовими і включають: власне місце події; документи, що засвідчують особу; предмети, пов'язані з подією злочину; приміщення, транспортні засоби, що належать (використовують) іноземним громадянам та ін. Виходячи із аналізу емпіричних даних, доцільно акцентувати увагу на специфічних об'єктах огляду. До таких об'єктів насамперед відносять документи, що засвідчують особу, документи, які надають право на перебування в Україні, підтверджують факт прибуття або час виїзду іноземців з території України. Огляд документів пов'язаний з об'єктивними складнощами. Ці складнощі можуть бути пов'язані з тим, що такі документи заповнюються як значно поширеними в Україні мовами (англійською, німецькою, французькою), так і тими, що трапляються нечасто (китайською, японською, арабською). Вочевидь, що огляд таких документів з метою встановлення їх змісту потрібно здійснювати за участю перекладача. Крім того, слідчий може бути не обізнаний з особливостями оформлення деяких документів, відповідностями оглянутих документів офіційним зразкам документів іноземної держави. Тому для проведення огляду таких документів доцільно залучати спеціалістів Державної прикордонної служби, які володіють відповідними навичками огляду аналогічних документів і мають відповідні зразки документів, що можуть засвідчувати особу [5, с. 17]. За таких умов особливу увагу необхідно приділяти складанню процесуальних документів, зокрема – протоколів огляду місця події, оскільки копії цих документів у разі потреби потрібно перекласти мовою, яку розуміє іноземець. Така обставина доводить необхідність використання допомоги перекладача. Під час проведення огляду при розслідуванні злочинів, вчинених іноземними громадянами, використовують всі традиційні, розроблені криміналістикою, основні методи і прийоми огляду. Огляд місця події проводиться згідно з підготовчою, робочою і заключною стадією проведення; із використанням спеціальних методів. Прийоми, що використовуються під час огляду місця події, спрямовані на дослідження матеріального середовища: це аналіз слідів, предметів, їх ознак, розташування; використання мисленої реконструкції окремих елементів події; моделювання з метою відтворення події, що відбулася; зіставлення слідів, виявлених на місці події, між собою та ін. Водночас додамо й про

тактичні прийоми встановлення психологічного контакту, адже початкова стадія проведення огляду пов'язана із спілкуванням з учасниками групи, що впливає на її ефективність. Застосування методів і прийомів огляду місця події за таких умов характеризується рядом особливостей. Так, огляд відносять до невербальних слідчих (розшукових) дій, він передбачає Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. Вип. 1 (3) 2016 153 безпосереднє дослідження обстановки місця події, місцевості чи приміщення, документів та ін. Проте разом із дослідженням матеріальних об'єктів, особі, що проводить слідчу (розшукову) дію, необхідно здійснювати комунікацію із людьми, які причинно пов'язані із такими матеріальними об'єктами. Це необхідно як для з'ясування їх правового статусу і дотримання їх прав та свобод, так і забезпечення ефективного проведення огляду місця події, з'ясування обставин злочину, виявлення його окремих слідів. Більше уваги потрібно також приділити фіксації результатів огляду та складанню протоколу, його повноті та якості. Необхідно забезпечити якісний переклад протоколу огляду місця події, приділити увагу детальному опису місця події, відповідної обстановки, виявлених слідів злочину. Особливу увагу потрібно приділити речовим доказам, отриманим або вилученим слідчим, прокурором. Вони повинні бути оглянуті, сфотографовані та докладно описані у протоколі огляду (ч. 2 ст. 100 КПК України). Потрібно перевірити, щоб їх назви та ознаки були правильно та зрозуміло відображені у протоколі огляду. Огляд місця події фіксувати за допомогою відеозапису. Відеозапис дає можливість максимально зафіксувати обстановку місця події, вербальні та невербальні комунікації осіб, які беруть у ньому участь

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз здійснення слідчими органів внутрішніх справ України міжнародного співробітництва у 2015 році (за результатами діяльності Головного слідчого управління Національної поліції України). 2. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів [Текст] : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / В. В. Тіщенко. – Х., 2003. – 34 с. 3. Криміналістика [текст] : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, та ін. – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с. 4. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 верес. 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 179. 5. Процесуальні та тактичні особливості провадження окремих процесуальних дій з участю іноземців: методичні рекомендації / Головне

слідче управління МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – Луганськ, 2012. – 47 с. 6. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого Наказом МВС України № 1343 від 3 листопада 2015 року. 7. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі у проведенні огляду місця події, що затверджена Наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339.